

HENRYK WOJTULEWICZ
Muzeum Okręgowe
Lublin

SKARB TALARÓW Z XVI–XVIII WIEKU Z JÓZEFOWA, WOJ. ZAMOJSKIE

We wrześniu 1970 r. w czasie kopania fundamentów pod budynek mieszkalny przy ulicy Przemysłowej 10 odkryto zdeponowany w garnku glinianym skarb monet.¹ Ułamków naczyń, zmieszanych z gruzem i z ziemią, nie udało się odnaleźć. Monety, w liczbie 83 sztuk, dostarczone do Muzeum Okręgowego w Lublinie, zostały zakupione w całości od znalazcy, p. Józefa Mazurka i włączone do zbioru Gabinetu Numizmatycznego Muzeum Lubelskiego.

Skarb składa się głównie ze średnich i dużych gatunków monet. Są to: półtalary (1 szt.), talary (8), patagony (36), ćwierćpatagony (5), półpatago-

¹ Dziękuję Panu dr Borysowi Paszkiewiczowi za udostępnienie literatury do monet obcych i pomoc przy identyfikacji. H. Wojtulewicz, *Nowe znaleziska monet nowożytnych Lubelszczyzny – Józefów, pow. Biłgoraj „Skarb monet z XVII w.”* (informacja wstępna). WN XVI, 1972, z. 1, s. 48.

ny (5) i srebrne dukaty – 28 szt. (zob. szczegółowa tabela zestawiająca znalezisko). W zespole tym znajdują się tylko dwa talary polskie Zygmunta III Wazy, reszta to monety obce. Najwięcej monet obcych pochodzi z Niderlandów – 70 sztuk, co stanowi 84,34 % całego zespołu (zob. tabela 1 i 2).

Tabela 1. Zestawienie skarbu według krajów

Kraj (terytorium)	Liczba monet	%
Polska	2	2,41
Saksonia	1	1,20
Austria	2	2,41
bp. Leodium	4	4,82
Niderlandy	70	84,34
Miasta	3	3,62
Kanton Szwajcarski	1	1,20
Razem	83	100,00

Tabela 2. Zestawienie skarbu według gatunku monet

Rodzaj monety	Liczba monet	%
półtalary	1	1,20
talary	8	9,64
ćwierćpatagony	5	6,02
półpatagony	5	6,02
patagony	36	43,38
srebrne dukaty	28	33,74
Razem	83	100,00

Ramy chronologiczne skarbu określają następujące monety: talar saski Augusta (1554–1586) z datą 156(?) oraz srebrny dukat Niderlandów Zjednoczonych z pewną datą 1708, z prowincji Overijssel. Drugi srebrny dukat tegoż kraju z Geldrii ma zatartą ostatnią cyfrę roku 170(9?). Skarb został więc ukryty po 1708 lub 1709 r.

Monety zdeponowane w omawianym skarbie pochodzą aż z 23 mennic. Najwięcej z wytwórni w Antwerpii, bo aż 15 monet (zob. tabela 3).

Jak już wspomniano, uderza fakt, że najwięcej monet pochodzi z Ni-

Tabela 3. Zestawienie mennic

Lp.	Nazwa miejscowości	Liczba monet w skarbie
1.	Polska – Bydgoszcz	2
	Mennice obce:	
2.	Antwerpia	15
3.	Amsterdam	1
4.	Arras	1
5.	Bazylea	1
6.	Brugia	9
7.	Bruksela	10
8.	Drezno	1
9.	Ensisheim	1
10.	St. Gallen	1
11.	Hall	1
12.	Harderwijk	5
13.	s'Hertogenbosch	1
14.	Hoorn–Enkhuizen–Medemblik	8
15.	Kampen	4
16.	Leodium	4
17.	Luksemburg	2
18.	Middelburg	3
19.	Tugiensis	1
20.	Tournai	5
21.	Utrecht	7
	Razem	83

derlandów, kraju o wysokiej kulturze i ożywionej wymianie handlowej z Gdańskiem i Polską. Przez Gdańsk eksportowano za pośrednictwem kupców niderlandzkich głównie polskie zboże, drewno, len, konopie, popiół i smołę, a ponadto dziegieć, potas, skóry, żelazo, miedź i ołów.² Do Polski sprowadzano z kolei sól, śledzie, ryby, wino, towary kolonialne jak pieprz, ryż, cukier, tytoń, indygo, a także tkaniny oraz ser holenderski.³

W XVII wieku do głównych miast handlowych w Polsce należały Gdańsk i Szczecin, zaś w Holandii Amsterdam, Rotterdam i inne mniejsze miasta

² J. Balicki i M. Bogucka, *Historia Holandii*, Wrocław. Warszawa. Kraków. Gdańsk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1976, s. 184.

³ *Ibidem*, s. 184.

portowe. Zboże polskie za pośrednictwem kupców niderlandzkich docierało aż do Portugalii, Hiszpanii, Włoch i Francji przynosząc duże dochody.⁴

W XVI i XVII stuleciu miała miejsce liczna emigracja ludności z Niderlandów do Polski. Emigrowali zarówno mieszczaństwo jak i chłopci, uchodząc przed wojnami i zamieszkami religijnymi. Przybysze z Niderlandów ceniłi u nas jako zdolni rzemieślnicy, przenoszący na grunt polski ciekawe wyroby i wzory holenderskie. Chłopi zaś byli chętnie widziani w Polsce jako doświadczeni rolnicy i hodowcy bydła.⁵

Na przełomie XVI i XVII wieku na terenie Żuław koloniści niderlandzcy przeprowadzili prace odwadniające, przyczyniając się do podniesienia kultury rolnej w naszym kraju. Powstały liczne osady holenderskie nad Wisłą, dochodzące aż do Kozienic.

Niezależnie od korzyści handlowych i gospodarczych, duże tradycje mają też powiązania kulturalne obu krajów. Na uniwersytetach niderlandzkich przebywali liczni studenci z Polski. Słynny Erazm z Rotterdamu miał licznych uczniów z Polski, a wśród nich znanego Jana Dantyszka. Dużą rolę odegrali w Polsce artyści i architekci holenderscy. Pieter Danc-kerts de Rij był oficjalnym malarzem nadwornym Władysława IV Wazy. Jego dzieła zdobiły m. in. Zamek Królewski w Warszawie. Według projektów architekta Tylmana van Gamerena zbudowano w Polsce liczne pałace i kościoły oraz pomniki m. in. Pałac Krasińskich w Warszawie oraz Lubomir-skich-Branickich w Białymstoku.⁶

Handel bałtycki dla Republiki Zjednoczonych Prowincji miał w XVII stuleciu znaczenie pierwszoplanowe. Głównym tego powodem była naj-potężniejsza wówczas w świecie holenderska flota handlowa. Przyjmuje się, że w XVII wieku po morzach i oceanach świata pływało ponad 20.000 statków, z tego 15–16 tysięcy należało do Holendrów, 3–4 tysięcy do Anglii i 500–600 statków do Francji.⁷

Na dobrze rozwijający się handel miała też duży wpływ bogata emisja monet licznych niderlandzkich mennic. W 1609 roku utworzono Bank Amsterdamski, zaś w 1611 roku otwarto oficjalnie giełdę amsterdamską.

⁴ *Ibidem*, s. 184.

⁵ *Ibidem*, s. 214.

⁶ *Ibidem*, s. 214.

⁷ *Ibidem*, s. 188.

Na terenie Republiki Zjednoczonych Prowincji działało 8 samodzielnych mennic. W celu uporządkowania systemu finansowego, powołano do życia Amsterdamski „Wisselbank” (bank wymienny nie wekslowy), który ujednolicił system monetarny kraju.⁸

Na teren Republiki napływały też liczne monety innych państw. Bank wymienny był zarazem regulatorem i stróżem wartości pieniądza oraz pełnił rolę banku depozytowego. Kupcom wpłacającym do banku monety złote i srebrne oraz cenny kruszec nie monetarny otwierano rachunki bieżące. Wydawano potwierdzenie depozytu w formie tzw. „recepis”.⁹

Giełda amsterdamska miała zasadnicze znaczenie dla ustalania cen towarów nie tylko w obrębie Republiki, ale zarazem w całym ówczesnym świecie. Wykaz cen giełdowych w pierwszej połowie XVII wieku ukazywał się raz na tydzień, zaś w drugiej połowie już trzy razy w tygodniu.¹⁰

Rosła liczba towarów notowanych na giełdzie amsterdamskiej. W 1634 roku było takich towarów 359, w 1686 – 550, zaś w 1734 aż 590.¹¹ Fakty te świadczą o bardzo dobrze rozwiniętym handlu Republiki Zjednoczonych Prowincji z innymi krajami Europy, a między innymi z Polską. Jednym z dowodów na to jest omawiany skarb talarów z Józefowa.

Trudno dziś ustalić kto był ostatnim właścicielem skarbu. W skład omawianego depozytu wchodzi ponad 84 % monet niderlandzkich, 13,25 % różnych jednostek obcych oraz zaledwie dwa talary polskie Zygmunta III Wazy, co stanowi 2,41 %. Z pewnością został przywieziony do Polski z Niderlandów i można przypuszczać, że pierwotnym jego właścicielem był Niderlandczyk. Trudno też ustalić jaką drogą skarb dostał się na nasze ziemie.

Wartość materialna depozytu jest znaczna. Wynosi ona 17.080 groszy, czyli 569 złotych i 10 groszy.¹² Wartość skarbu w trofach wynosi – 3.416,00 trof.¹³

⁸ *Ibidem*, s. 192.

⁹ *Ibidem*, s. 192.

¹⁰ *Ibidem*, s. 193.

¹¹ *Ibidem*, s. 194.

¹² Z. Żabiński, *Systemy pieniężne na ziemiach polskich*, Wrocław. Warszawa. Kraków. Łódź. Gdańsk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1981, s. 128 (Siła nabywcza talara w latach 1691–1700 wynosiła 203 grosze, w latach 1701–1710 – 224 grosze, zaś w latach 1711–1720 – 240 groszy; w celu ograniczenia wartości znaleziska przyjęto sumę z lat 1701–1710 tj. 224 grosze. Mnożnikiem były następujące dane: 72 talary, 6 półtalarów i 5 ćwierćtalarów).

¹³ *Ibidem*, s. 128.

W celu bliższego zobrazowania wartości skarbu podamy niektóre ceny towarów i płace w Lublinie pod koniec XVII i na początku XVIII stulecia.¹⁴

Płace w 1690 roku (kwartalne w groszach): nauczyciel – 450 (s. 142), zegarmistrz – 495, pisarz – 240, organista – 1200; płace dzienne (w groszach): cieśla – 24 (s. 112), murarz – 37 (s. 114), robotnik niewykwalifikowany 14–18 (s. 121).

Ceny (w groszach): w 1690 roku korzec owsa (ok. 50 kg) – 125, korzec jęczmienia (48 kg) – 235, korzec żyta (54,7 kg) – 179, korzec grochu (60 kg) – 187, koń – 2100, (w 1692 r. – 4500, zaś w 1701 r. 1130), cielę (w 1688 r.) – 140, wół (w 1693 r.) – 990–1200, baran (w 1698 r.) – 150, 1 garniec wina (4 kwarty) w 1690 roku – 150–210, w tym samym roku garniec gorzałki – 30–60, garniec piwa – 4, garniec miodu – 30, para butów – ok. 90 (op. cit. s. 68–86).

Dla ukazania siły nabywczej pieniądza na ziemiach polskich przytoczmy jeszcze kilka cen z innego źródła¹⁵. Dyrektor mennicy rocznie (w 1665 roku) – 1000 talarów. Ceny w latach 1699–1700: koszula męska – 25–45 groszy, łokieć sukna morawskiego – ok. 75 groszy, para butów – 45–65 groszy, trzewiki męskie luksusowe (para) – 100–150 groszy, para pończoch – ok. 12 groszy. Z powyższych przykładów widać, że skarb talarów znaleziony w Józefowie posiadał ówczesnie dużą wartość materialną, np. w 1690 roku można było za tę sumę kupić 10 koni, zaś w roku 1701 – 15 koni. Warto dodać, że na przełomie XVII i XVIII wieku koń stanowił jedyny środek lokomocyjny oraz wojskowy.

Skarb z Józefowa posiada też duże walory numizmatyczne. Zawiera kilka rzadkich obiektów, a przede wszystkim ukazuje bogactwo mennic (23 wytwórnie, z których pochodzą monety znajdujące się w omawianym zespole).

Warto również zwrócić uwagę na fakt, że stosunkowo rzadko na terenie Polski środkowo-wschodniej, a nawet całego kraju pojawiały się skarby o tak dużej ilości talarów w jednym znalezisku.

¹⁴ W. Adamczyk, *Ceny w Lublinie od XVI do końca XVIII wieku*, Lwów 1935 (strony podano przy danych cyfrowych).

¹⁵ J. A. Szwagrzyk, *Pieniądz na ziemiach polskich X–XX*. Wyd. II, Wrocław. Warszawa. Kraków. Gdańsk. Łódź, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1990, s. 143 i nn.

INWENTARZ

Polska

Zygmunt III Waza (1587–1632)

talar koronny, men. Bydgoszcz

1. 1628, Cz. 9651 odm. Rv. SAN+LIV NEC+ ...Q+ ...; 27,407 g
2. 1632, Cz. 1655 R, 28,142 g

Austria

Alzacja

Ferdynand (1564–1595)

talar, men. Ensisheim

3. bez roku, Volg. 843, 27,339 g

Tyrol

Leopold V (1626–1632)

talar, men. Hall

4. 1632, Mos-Tur. 473 odm. 28,777 g

Leodium (Liege), biskupstwo

Maksymilian Henryk Bawarski (1650–1688)

patagon, men. Leodium

5. 1663, Delmonte (A) 471, 27,698 g
6. 1664, Delmonte (A) 471, 27,614 g
7. 1666, Delmonte (A) 471, 27,758 g
8. 1674, Delmonte (A) 471, 27,668 g

Niderlandy Hiszpańskie

Filip II (1556–1598)

Brabancja

półtalar „filipowy”, men. Antwerpia

9. 1571, Delmonte 51, 13,469 g

Albert i Elżbieta (1598–1621)

patagon, men. Antwerpia

10. 1617, Delmonte 254, 27,808 g
11. bez roku, Delmonte 254, 27,717 g
12. bez roku, Delmonte 254, 27,743 g

1/4 patagona, men. Antwerpia

13. bez roku, Delmonte 268, 6,416 g

patagon, men. Bruksela

14. 1616, Delmonte 256, 27,758 g

- 15. 1620, Delmonte 256, 27,463 g
- 16. 1620 lub 1621, Delmonte 256, 27,687 g
- 17. bez roku, Delmonte 256, 23,458 g

1/4 patagona, men. s-Hertogenbosch

- 18. bez roku, Delmonte 270, 6,511 g

Flandria

patagon, men. Brugia

- 19. bez roku, Delmonte 259, 27,720 g

1/4 patagona

- 20. bez roku, Delmonte 272, 6,301 g

Tournaisis

patagon, men. Tournai

- 21. bez roku, Delmonte 260, 27,331 g
- 22. 27,430 g

1/2 patagona

- 23. bez roku, Delmonte 267 R1, 13, 525 g

Filip IV (1621–1665)

Artois

patagon, men. Arras

- 24. 1628, Delmonte 298, 27,739 g

Brabancja

patagon, men. Antwerpia

- 25. 1626, Delmonte 293, 27,694 g
- 26. 1632, Delmonte 293, 27,874 g
- 27. 1646, Delmonte 293, 26,156 g
- 28. 1649, Delmonte 293, 27,775 g
- 29. 1651, Delmonte 293, 27,635 g
- 30. 16(3?)3, Delmonte 293, 27,427 g

1/2 patagona

- 31. 1632, Delmonte 301, 13,624 g

patagon, men. Bruksela

- 32. 1622, Delmonte 295, 26,030 g
- 33. 1623, Delmonte 295, 27,739 g
- 34. 1632, Delmonte 295, 27,239 g
- 35. 1635, Delmonte 295, 27,742 g

36. 1645, Delmonte 295, 27,884 g

1/2 patagona

37. 1655, Delmonte 303, 13,915 g

Flandria

patagon, men. Brugia

38. 1646, Delmonte 297, 27,705 g

39. 1665, Delmonte 297, 28,025 g

1/4 patagona

40. 1628, Delmonte 313, 6,701 g

41. 1644, Delmonte 313, 6,522 g

Luksemburg

1/2 patagona, men. Luksemburg

42. 1632, Delmonte 304 (rzadki), 12,368 g

43. 1635, Delmonte 304, 13,544 g

Tournaisis

patagon, men. Tournai

44. 1646, Delmonte 300, 27,931 g

45. 1653, Delmonte 300, 27,769 g

Karol II (1665–1700)

Brabancja

patagon, men. Antwerpia

46. 1689, Delmonte 342, 27,984 g

47. 1694, Delmonte 342, 27,574 g

48. 1695, Delmonte 343, 27,845 g

Flandria

patagon, men. Brugia

49. 1672, Delmonte 344, 28,174 g

50. 1680, Delmonte 344, 28,028 g

51. 1688, Delmonte 344, 28,029 g

Niderlandy Zjednoczone

Holandia

srebrny dukat, men. Amsterdam

52. 1673, Delmonte 969, 27,938 g

Fryzja Zachodnia

srebrny dukat, trzy mennice: Hoorn, Enkhuizen, Medemblik

- 53. 1660, Delmonte 970, 27,577 g
- 54. 1662, Delmonte 970, 27,467 g
- 56. 1672, Delmonte 970 (rzadki R1), 27,819 g
- 57. 1695, Delmonte 971, 27,679 g
- 58. 1698, Delmonte 971, 27,563 g
- 59. 1698, Delmonte 971, 27,994 g
- 60. 1699, Delmonte 971, 28,137 g

Geldria

srebrny dukat, men. Harderwijk

- 61. 1663, Delmonte 962, 27,787 g
- 62. 1699, Delmonte 963, 27,649 g
- 63. 1699, Delmonte 963, 27,824 g
- 64. 1699, Delmonte 963, 27,945 g
- 65. 170(9?) Delmonte 963, 27,781 g

Overijssel

srebrny dukat, men. Kampen

- 66. 1695, Delmonte 987, 27,705 g
- 67. 1965, Delmonte 987, 27,941 g
- 68. 1708, Delmonte 987, 28,004 g

Zelandia

srebrny dukat, men. Middelburg

- 69. 1672, Delmonte 976, 27,550 g
- 70. 1694, Delmonte 976, 26,788 g
- 71. 1698, Delmonte 976, 27,764 g

srebrny dukat, men. Utrecht

- 72. 1674, Delmonte av.n – 980, rv. – 979, 27,541 g
- 73. 1693, Delmonte 981, 25,505 g
- 74. 1693, Delmonte 981, 27,829 g
- 75. 1694, Delmonte 981, 27,796 g
- 76. 1694, Delmonte 981, 27,996 g
- 77. 1695, Delmonte 981, 27,905 g
- 78. 1695, Delmonte 981, 27,927 g

m. Bazylea

talar, men. Bazylea

- 79. 1621, Divo-Tobler 1334a, 28,172 g

m. St. Gallen

talar, men. St. Gallen

- 80. 1621, Divo-Tobler 1400 g, 27,684 g

m. Kampen

srebrny dukat, men. Kampen

81. 1662, Delmonte 992, 27,933 g

Saksonia

August (1553–1586)

talar, men. Drezno

82. 156(7?), Haupt. 223, 28,579 g

Związek Szwajcarski, kanton Zug

talar, men. Tugiensis

83. 1622, Divo-Tobler 1237b, 27,842 g

WYKAZ SKRÓTÓW

Cz. – E. Hutten-Czapski, *Catalogue de la collection des médailles et monnaies polonaises*, t. I–V, St. Petersburg–Cracovie 1871–1916, reed. Graz 1957.

Delmonte – A. Delmonte, *Le Bénélux d'argent*, Amsterdam 1967.

Divo-Tobler – J. P. Divo, E. Tobler, *Die Münzen der Schweiz*, Zürich 1987.

Haupt – W. Haupt, *Sächsische Münzkunde*, Berlin 1974.

Mos. Tur. – H. Moser, H. Tursky, *Die Münzstätte Hall in Tirol 1477–1665*, Innsbruck 1977.

Vogl. – R. Voglhuber, *Taler und Schautaler des Erzhauses Habsburg*, Frankfurt am Main 1971.

HENRYK WOJTULEWICZ

Ein Talerhort des 16–18. Jahrhunderts von Józefów, Woiwodschaft Zamość

Im September des Jahres 1970 wurde in Józefów ein Münzhort entdeckt. Der in einem Tongefäß sichergestellte Fund kam beim Legen von Fundamenten für ein Wohngebäude in der Przemysłowa-Straße zum Vorschein. Das gefundene Gefäß ging dabei verloren.

Der Hort setzte sich aus 83 Münzen zusammen, dabei handelte es sich um 2 polnische Taler des Sigmund III Wasa und 81 fremde Stücke. Die gesamten Prägungen wurden vom Münzkabinett des Lubliner Museums gekauft.

Zum chronologischen Rahmen des Fundes läßt sich nun folgendes sagen: die älteste Münze ist ein sächsischer Taler des Augustus (1554–1586) mit dem Datum 156(7?); als jüngste Prägung ist ein Silberdukat der Vereinigten Nie-

derlande aus der Provinz Overijssel mit dem gesicherten Datum 1708 anzunehmen. Ein weiterer Silberdukaten dürfte als späteste Münze des Hortes angesehen werden, trägt jedoch eine Jahresangabe, deren letzte Ziffer unlesbar ist – 170(9?). Demzufolge wurde der Hort zwischen 1708 und 1709 bzw. am Anfang des Jahres 1710 geborgen.

Im Hort befinden sich Prägungen aus 23 Münzstätten. Das umfangreichste Emissionsgefüge bietet dabei Antwerpen mit 15 Münzen. Der Nominalwert des Hortes beläuft sich auf 17080 Groschen, d.h. 569 Zlotys und 10 Groschen.

In bezug auf seinen durchaus bedeutenden Gehalt an Talern und Halbtalern stellt der Hort von Józefów einen seltenen Fund dar.

Tafel 1: Zusammensetzung des Hortes (nach Ländern)

Übersetzung MAREK OLBRYCHT

2

3

4

2. Zygmunt III Waza, talar koronny 1632 r.
3. Austria, Ferdynand, talar b.r.
4. Austria, Leopold V, talar 1632 r.

8

14

28

8. Leodium, abp Maksymilian Henryk, patagon 1674 r.
 14. Niderlandy Hiszpańskie, Albert i Elżbieta, patagon 1616 r.
 28. Niderlandy Hiszpańskie, Filip IV, patagon 1649 r.

36

46

49

36. Niderlandy Hiszpańskie, Filip IV, patagon 1645 r.
 46. Niderlandy Hiszpańskie, Karol II, patagon 1689 r.
 49. Niderlandy Hiszpańskie, Karol II, patagon 1672 r.

52

61

63

52. Niderlandy Zjednoczone, Holandia, srebrny dukat 1673 r.

61. Niderlandy Zjednoczone, Geldria, srebrny dukat 1663 r.

63. Niderlandy Zjednoczone, Geldria, srebrny dukat 1699 r.

68

72

76

68. Niderlandy Zjednoczone, Overijssel, srebrny dukat 1708 r.
 72. Niderlandy Zjednoczone, Zelandia, srebrny dukat 1674 r.
 76. Niderlandy Zjednoczone, Zelandia, srebrny dukat 1694 r.

79

80

82

79. Bazylea, talar 1621 r.
 80. St. Gallen, talar 1621 r.
 82. Saksonia, August, talar 156(7?)

83

83. Związek Szwajcarski, kanton Zug, talar 1622 r.